

14. Ders: İçerik

Anlambilim

Sözcük anlamı

Anlamsal özellikler

Anlam atomları

Anlam koyutları

Anlam bulanıklığı

Açıklama

Sözcük anlamı

Bir dili öğrenmek, anlamı önceden belirlenmiş ses dizilerini ve bu anlamlı birimlerin yine anlamlı olan daha büyük birimler oluşturmak üzere nasıl bir araya getirileceğini öğrenmek demektir. Daha önce de belirtildiği gibi, bu sözcüklerin anlamı istediğimiz gibi değiştirmek konusunda özgür değildir. Burada, dil göstergelerinin uzlaşsallığı, göstergelerin değişebilirliği/değişemezliği ve nedensizliği ile ilkeleri anımsamak gerekmektedir.

Sözcük anlamı

- Bir anadili konuşucusu, dilindeki biçimbirimlerin anlamlarını bilmekte, bunlara ilişkin bilgi, zihnindeki Sözlükçe'de kayıtlı bulunmaktadır. Anadili konuşucularının biçimbirimlerin anlamlarına ilişkin bilgisi onların dile ilişkin bilgilerinin bir parçası, dolayısıyla da dilbilgisinin bir parçası durumundadır.

-

Anlam atomları

kadın	baba	kız	kısrak	yanaşmak
+dişi	+eril	+dişi	+dişi	+hareket
+insan	+insan	+insan	-insan	+yavaş
-genç	+ebeveyn	+genç	-genç	+amaçlı

- Kimi özellikler birden çok sözcük tarafından paylaşılır.
- **Fazlalık Kuralları:** Bu kurallar, bir özelliğe “otomatik” olarak sahip olunduğunu gösterir. Örneğin, bir sözcük [+insan] özellikliyse, otomatik olarak [+canlı] özelliğini de taşır.
-
- [+insan] → [+canlı]
-
- Kimi fazlalık kuralları, olumsuz özellikleri yansıtır:
-
- [+insan] → [-soyut]
- [+yavaş] → [-hızlı]

Anlam Koyutları (meaning postulates)

Anlamsal fazlalık kurallarına benzer biçimsel kurallar olan anlamsal koyutlar, sözcüklerle özellikleri arasındaki ilişkiyi temel alır. Anlam koyutları, aşağıdakiler gibi birer önerme olarak ifade edilen kurallardır:

- Bir şey eğer *metal* ise, bu *katı* bir nesnedir.
- Bir şey eğer *yüzüyor* ise, bu bir *sıvı* içinde demektir.
- Bir şey eğer *açık* ise, *kapalı* değildir.
- Bir kişi *baba* ise, *çocuğu var* demektir.

Anlam bulanıklığı

- *Eşadlılar* (homonym) ve *eşsesliler* (homophone) anlam bulanıklığı yaratabilmektedir.
-
- Eşadlılar:
-
- Çocukları çekemiyorum.
- **Eşseslilik (sesteşlik):**
- Yazımları ayrı, ancak söyleyişleri aynı olan sözcükler (Aksan, 1990: 195).
- Örneğin: İng. *peace* ve *piece*
 - Çocukları çekemiyorum, çünkü çok ağırlar. Çocukları çekemiyorum; çok gürültü yapıyorlar.
 - Çocukları çekemiyorum. Ben onlar kadar enerjik değilim.
-
- Bu tür anlambulanıklığı yaratabilecek diğer sözcüklere şunlar örnek olabilir: *dayan-* (bir şeye yaslanmak; kendini tutmak), *katıl-* (eklenmek; gülmekten katılmak); *kurt* (köpekgillerden bir hayvan; solucan türü hayvan), *dolu* (boş olmayan; bir tür yağış) vb.
-
- Eşadlı ve eşsesli sözcükler nedeniyle oluşan anlambulanıklığı, **sözcüksel anlambulanıklığı** (lexical ambiguity) olarak adlandırılmaktadır. Bu, daha önce sözdizim bölümünde sözünü ettiğimiz **yapısal anlambulanıklığı** (structural ambiguity) ile karıştırılmamalıdır. Sözlüksel anlambulanıklığında, anlambulanıklığı oluşturan, farklı yapılar olmadığından, bu tür tümcelerin farklı anlamları aynı sözdizimsel yapıya sahiptir. Oysa bu durum, yapısal anlambulanıklığında bunun tam tersidir.
-
- Eşadlıların varlığı ve bunları içerdikleri için anlambulanıklığı taşıyan tümceler, ses ve anlam arasında bire bir ilişki olmadığını bir kez daha kanıtlamaktadır. Yani bu durum, **göstergenin nedensizliği** ilkesi için farklı bir kanıt sunmaktadır.
-

Açıklama

- Açıklamalar, a) **sözcüksel açıklama** (lexical paraphrase) ve b) **sözdizimsel açıklama** (syntactic paraphrase) olmak üzere iki türdedir. Bunlardan sözdizimsel açıklama, *Köpek adamı ısırıldı, Adam köpek tarafından ısırıldı, Adamı ısırın köpekti* gibi aynı tümcesel anlamın farklı tümce yapılarıyla dile getirilmesidir. Sözcük anlamı ile ilgili olan, dolayısıyla burada ele alacağımız, bunlardan ilki, yani sözcüksel açıklama olacaktır.
-
- Sözcüksel açıklama, bütün öğeleri aynı olan tümcelerde bir sözcüğün eşanlamlısıyla değiştirilmesi sonucu oluşur. Örneğin *Resmi bir toplantıya giderken kravat takmalısın* tümcesi, *Resmi bir toplantıya giderken boyunbağı takmalısın* tümcesi ile bütünüyle aynı anlamdadır. Bu iki tümce, birbirlerinin açılımlarıdır.
-
- Yani, sözcüksel açıklama *eşanlamlılık* (synonymy) ile ilgilidir. Dilde gerçek eşanlamlıların olmadığı söylenir, ancak anlamları birbirine neredeyse eş olan sözcükler vardır ve bunlar eşanlamlı birimler olarak adlandırılmaktadır. Sözcükler arasındaki anlamsal benzerliğin derecesi, büyük oranda bunların ne kadar anlamsal özelliği paylaştığına bağlıdır. Yukarıdaki örnekte *kravat* ve *boyunbağı* sözcükleri neredeyse bütün anlamsal özellikleri paylaşmaktadır.